

ישראל 2012; תמונת מצב ומבט חטוף לעתיד

דברי פתיחה, כנס הרצליה ה-12
ינואר 31, 2012

פרופ' אלכס מינץ

דיקן בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה
המרכז הבינתחומי הרצליה

עורך ראשי, כתב העת *Political Psychology*

עורך סדרת הספרים של הוצאת אוניברסיטת שיקגו במנהיגות וקבלת החלטות בזירה הבינלאומית.

אורחים יקרים,

ראשית, ברצוני לברך את יו"ר כנסי הרצליה האלוף (במיל.) דני רוטשילד ואנשי המכון למדיניות ואסטרטגיה, טומי שטיינר ומיקי אלטר על ארגון כנס בינלאומי עם תכנית מרשימה וחובקת עולם, כל הכבוד.

כידוע, המכון למדיניות ואסטרטגיה המארגן את כנסי הרצליה פועל במסגרת בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה בבינתחומי. **בית ספר לאודר עבר לאחרונה בדיקה (review) של ועדה בינלאומית שמונתה על ידי המועצה להשכלה גבוהה בישראל, על מנת לבחון את איכות מחלקות ובתי ספר למדע המדינה ויחסים בינלאומיים בישראל. בית ספר לאודר זכה לשבחים רבים וחסרי תקדים על מגוון פעילותיו והצלחותיו האקדמיות, המחקריות והטיפול והיחס לסטודנט.**

כך למשל קבעה הועדה שהמוניטין של בית הספר לממשל בבינתחומי ניכר לא רק בישראל אלא בעולם כולו. הוועדה הבינלאומית של המל"ג גם המליצה שנפתח תכנית לדוקטורט בממשל בשיתוף עם אוניברסיטאות אחרות.

חוקרי בית הספר לממשל בבינתחומי, יפרסו ספרים ב-2012 בהוצאות המובילות בעולם כמו הרוורד, ייל, אוקספורד, רטלדז וכן הספר שלי בקבלת החלטות במדיניות חוץ, שהוצאת אוניברסיטת קמברידג' החליטה לאחרונה לתרגם ולהפיץ גם בערבית.

רק השנה יצאו מאמרים של חברי סגל בית הספר לממשל בכתבי העת
Science, Foreign Affairs, International Organization, International Studies Quarterly and more.

כולם כתבי עת מהמעלה הראשונה בעולם.

למי שמכיר ומבין במערכות אקדמיות בינלאומיות ואני הרצתי בייל, נורת'וסטרן וטקסס א.מ., **מדובר על בית ספר שנמצא בעמדת זינוק מצוינת להתמודד עם בתי הספר המובילים באירופה ולהתקרב לבתי הספר מובילים בארה"ב, במצוינות אקדמית ומחקרית, בגיוסי סגל איכותי ביותר, וכמובן גם בהיבט ייחודי יותר, תרומה והכשרה של מנהיגות העתיד של מדינת ישראל.**

כמובן שזו משימה לא פשוטה אך מאתגרת במיוחד. בסיוע הסגל הנהדר של בית הספר לממשל, התמיכה האדירה שאנו מקבלים מהנהלת הבינתחומי וההתלהבות של הסטודנטים שלנו, כל אלו מסייעים במשימה.

רק לאחרונה קיים בית ספר לאודר את **סדנת הרווארד – לאודר לקבלת החלטות ופסיכולוגיה פוליטית** שיהיה לה המשך גם בשנה הבאה ואני שמח להודיע גם על **דיאלוג משותף (Joint Dialogue) שבית ספר לממשל בבינתחומי החל לקיים עם אוניברסיטת קולומביה בניו יורק**, שיאו יהיה בעת ביקור ראש המכון למשא ומתן וניהול סכסוכים וחוקרים אחרים מקולומביה בבינתחומי באפריל השנה. זאת לצד לסדרת התייעצויות בנושאי מחקר ושיתופי פעולה אחרים.

בהמשך, אני מקווה להביא גם את חוקרי אוניברסיטת פרינסטון לבינתחומי לסדנא משותפת.

כמו כן, במסגרת הפרויקט לקבלת החלטות בביטחון הלאומי שבראשו עומד פרופ' עוזי ארד, לשעבר היועץ לביטחון לאומי, יתקיימו בחודשים הקרובים מספר סימפוזיונים מעניינים בנושאים הקשורים למועצה לביטחון לאומי.

ישראל 2012; תמונת מצב ומבט חטוף לעתיד

(הרצאתו של פרופ' מינץ)

רבים האומרים לי בארץ ובחו"ל שהמצב בישראל ממש גרוע. לא היה כה גרוע מעולם.

האומנם?

נבחן טענה זו לאור העובדות. אפתח בכך שאני אגב לא מסכים עם טענה כה גורפת. ישנם תחומים בהם חל שיפור ניכר בשנים האחרונות, וישנם תחומים בהם לא הצלחנו ואף נכשלנו.

מכל מקום, מה שבטוח הוא שבכל התחומים יש עוד הרבה מה לעשות!

אתחיל בנושא הפער בין נשים לגברים בחברה הישראלית:

חברים שאלו אותי לאחרונה, מה קורה בישראל בנושא המגדרי, בפערים בין גברים ונשים?

לצד הדרת נשים ואפליית נשים הזויה שצריך לגנות בכל לשון של גינוי, בואו נסתכל רגע על תמונת מקבלי ההחלטות המרכזיים בישראל.

נשיאת בית המשפט היוצאת, יו"ר האופוזיציה, ראש מפלגה גדולה בכנסת, שלי יחימוביץ, עד לאחרונה יו"ר הכנסת, דליה איציק, אלופה ראשונה בצה"ל, סגנית נגיד בנק ישראל, ראש אחד משני הבנקים הגדולים במדינה, עד לאחרונה יו"ר חברת ההשקעות הגדולה בישראל- פסגות, טייסות ומפקדות רבות מתמיד ואפילו העומדות בראש תנועת המחאה הן נשים.

איפה יש דבר כזה בחוץ לארץ? מעטות המדינות בהן זה קיים, אם בכלל.

כל זה מעיד על התקדמות מאוד גדולה ומצביע על השתלבות נשים בתפקידים מרכזיים במשק ופוליטיקה בישראל. היכן אם כן הבעיה?

אין אישה החברה בקבינט הביטחוני-מדיני, אישה לא מכהנת בארבעת התפקידים המרכזיים בממשלה: ראשות ממשלה, שר חוץ, שר ביטחון, שר אוצר, אם כי אישה כיהנה בתפקיד כזה בממשלה הקודמת. ישנן מעט שרות בממשלה. רק שש נשים עומדות בראש רשויות מקומיות בישראל. פערי השכר בין גברים ונשים עדיין גבוהים.

כלומר יש עדיין הרבה מאוד מה לעשות, אך להגדיר אותנו כ- backward, בנושא מגדר על סמך מה שקורה עם הדרת נשים זה מוגזם לדעתי, שכן אמפירית חל שיפור ניכר בנושא.

נקודה שנייה - עדתיות בישראל, אשכנזים וספרדים:

הפער החברתי והמנטלי הגדול שהיה בדור הסבים והסבות ואפילו בדורי, הולך ומתעמם. אך גם כאן יש הרבה מאוד מה לעשות.

רק שופט אחד ממוצא מזרחי בבית המשפט העליון, אין בהנהגת המדינה הבכירה ביותר שר ממוצא לא אשכנזי אם כי עד לאחרונה כיהן שר ביטחון ואין מספיק באקדמיה.

אפליה חזקה מכוונת כיום יותר לעבר האוכלוסיות החלשות, החדשות יותר. יוצאי אתיופיה פליטים מאפריקה שהיחס אליהם מחפיר ובתוך כך, אני מברך את פרופ' אוריאל רייכמן ומר יונתן דיוויס על הפעילות הגדולה והציונית בנושא גיוס מלגות עבור סטודנטים משכבות אלו בבינתחומי.

נקודה שלישית - יחסי צבא מדינה :
מקובל לדבר על השפעתו החזקה של המגזר הצבאי- בטחוני בישראל.

אני מניח שאפתיע רבים לכשאומר שהנתונים מראים שהשפעתו של המגזר הביטחוני בשנים האחרונות ירדה בישראל. קחו למשל את ההחלטה לאפשר שקיפות בתקציב הביטחון, דבר שעד לאחרונה היה בלתי נתפס, בלתי אפשרי וממש טאבו, או את ההפרטות הגדולות בתעשיות הביטחוניות והאוויריות בישראל המעידות דווקא על מעבר והסבה ממגזר צבאי לאזרחי בתחומים רבים.

כמו כן, הרמטכ"ל היוצא, ראש אמן היוצא, ראש המוסד היוצא, כולם דיברו בעד הצורך בפתיחת שיחות שלום עם סוריה וזה לא קרה. הדרג המדיני לא מקשיב באותה צורה לצבאי כמו שהיה עד לפני מספר שנים כשרמטכ"ל כמו דן חלוץ בא לממשלה בנושא לבנון השנייה.

ראשי המערכת הביטחונית התנגדו לעצירת הזרמת הכספים לרשות הפלשתינאית, אך הכספים עוכבו למרות התנגדות זו.

פגיעה של אזרחים בבסיס צה"ל ובקצינים על ידי נערי הגבעות.

כל אלה מעידים לדעתי, על החלשות מסוימת של המגזר הצבאי מול האזרחי.

לכך יש שלוש סיבות עיקריות:

ראשית, הצבא נתפס כמי שלא סיפק את הסחורה במלחמת לבנון השנייה ומעמדו נחלש במידה מסוימת בשנים האחרונות.

שנית, בראש המערכת הפוליטית עומדים אנשים מאוד מנוסים בנושאים ביטחוניים. הן שר ביטחון והן ראש הממשלה.

סיבה שלישית, עליית קרנה של תעשיית ההייטק בישראל בפרט, ובכלל של היוזמה הפרטית והמגזר הפרטי שהתקדם מאוד. גם הם מאצילים במשהו על מעמדו של הצבא בחברה הישראלית.

עדיין לצה"ל ולמערכת הביטחון מעמד חשוב ובלתי מעורער בחברה הישראלית ותקציבים גדולים. אך זה לא דומה למה שהיה בישראל לפני חמש-שש שנים.

ועכשיו אני רוצה להתייחס למספר שסעים ובעיות מהותיות בחברה הישראלית.

ראשית, הפער הכלכלי :

מספר העניים הגדול כל כך במדינת היהודים הוא בלתי נסבל! מאות אלפי ילדים גדלים במצוקת רעב. הפער ההולך וגובר מאוד לא בריא ויעיב גם על הסולידריות החברתית, הן בעת שלום ובמיוחד בעתות מלחמה. נכון שנתון זה (על העונג) הוא יותר משמעותי בקרב חרדים וערבים אך אין ספק שזו בעיה מאוד גדולה שכלכלנים כמו הפרופסורים רפי מלניק וצבי אקשטיין מהבינתחומי חקרו ודנו בה. חשוב שהממשלה תיתן דעתה לבעיה זו ותכריז על מלחמה בעוני!!

יחסי דתיים-חילוניים הגיעו השנה לשפל המדרגה בעקבות נושאים כמו הדרת נשים :

זה לא רק שישנה התנכלות הדדית אלא שהצדדים השונים אפילו לא מנסים להבין אחד את השני. הבעיה הרצינית היא הפער הגדול בין הנושאים בנטל הביטחוני והכלכלי במדינה ובין אלו שלא. לכך יש פוטנציאל מחאתי נפיץ במיוחד.

יחסי יהודים-ערבים: חוסר אמון רב ואפליה מאפיינים יחסים אלה, לדוגמא: אפליית נשים ערביות בשוק העבודה. אם כי כשנוסעים צפונה לגליל ודרומה לנגב, אי אפשר שלא להתפעל בחיוב מהבניה המואצת ומהתפתחות הישובים הערבים כמו גם יהודים, באזורים אלה.

זה לא מה שהיה פעם, אך עדיין זה מהווה שסע מאוד עמוק ובעייתי בחברה הישראלית, ברמה הלאומנית, ברמה הכלכלית וגם בהיבט המנטלי.

הפער העמוק בין תנועת ההתנחלות לאנשי שתי מדינות לשני עמים.

זה לא סוד שבחברה הישראלית קיימת מחלוקת עמוקה וקשה בין תנועת ההתנחלות, שאגב לדעתי הצליחה מאוד וזכתה להישגים גדולים, לבין תנועת שתי מדינות לשני עמים שדורכת במקום.

תושבי יהודה ושומרון גיבשו את הלובי הפוליטי החזק והמושרש ביותר במערכת הפוליטית בארץ! הנתונים הם: שרים שהם תושבי השטחים, חברי כנסת מהשטחים או תומכים במעגל ההתיישבות בשטחים, רבים מאנשי הקואליציה הם תומכי ההתיישבות, כמו גם בין מתפקדי הליכוד. כמו כן, רבים מהם משמשים בתפקידים פיקודיים בצה"ל ומערכות הביטחון.

מי שמדבר על פינוי מסיבי של ההתנחלויות ביהודה ושומרון רצוי לו שיבוא וילמד מבוא לפוליטיקה ישראלית בבית ספר לממשל בבינתחומי, כי זה לא יקרה! יתכנו כמובן ויהיו חילופי שטחים, אך מבחינה פוליטית המאבק ותנועת ההתנגדות לפינוי כל כך מושרשים בפוליטיקה הישראלית, שהם בלתי הפיכים.

אפילו במכתב הנשיא בוש, מוזכרים גושי ההתנחלויות הגדולים כמי שיישארו בידי ישראל במסגרת חילופי שטחים.

ומכאן לדעתי שתנועת ההתנחלות הצליחה במשימתה.

יוזמת גינבה לעומת זאת, שגם לה יש רקע אידאולוגי, נדחקה לפי שעה, בעיקר מכיוון שאין לה אחיזה במערכת הפוליטית הישראלית.

ומה לגבי פרמיית הסיכון של מדינת ישראל?

בשנה שעברה טענתי וחזיתי מעל פודיום זה שפרמיית הסיכון למדינת ישראל תעלה. ואכן הנתונים ב-2011 הראו שאכן כך קרה!

אם הייתם פועלים על פי התחזית שלי, הייתם עושים הרבה כסף! כי, בין השאר הבורסה ירדה, ההשקעות הזרות בשוקי ההון בישראל ירדו. התשואה העודפת של אג"ח מדינת ישראל מול ארה"ב עלתה!

אגב, כשאני מדבר על פרמיית סיכון, אני מתכוון לפרספציה של איך ציבור המשקיעים תופס את הסיכון הביטחוני לישראל, ולא בהכרח מה שבפועל קורה או יקרה.

יכולה להיות פרספציה שהולך להיות רע וזה לא מתגשם, אך הפרספציה בכל זאת העלתה את פרמיית הסיכון. יכול להיות גם שהולך להיות טוב, אך זה לא מתגשם והפרספציה מורידה את פרמיית הסיכון. התחזית שלי ל-2012 היא, שפרמיית הסיכון של מדינת ישראל דווקא תרד במידה מסוימת, אך תהיה תזזיתית בגלל אירן.

הסיבות: סוריה עסוקה בבעיות הפנים שלה. הרשות הפלשתינאית עוסקת במאמצי פיוס. ישנה התחלה מסוימת של תהליך שיחות בירדן. ציפייה כרגע לפחות שאובמה יבחר בשנית (אם כך יקרה או לא, זו כבר שאלה אחרת) ויפעל במהלך הקדנציה להתניע את התהליך בנוסף. החמאס עף מדמשק ועסוק בשלו. חיזבאללה מעוניין יותר בהשתלטות פוליטית על לבנון מאשר בהתעסקות עם ישראל, אם כי יגיב לכל מהלומה, בעוד שהתהליכים האזוריים במצריים למשל, המזכירה את המסלול שאיראן עברה בזמנו לגבי רדיקליזציה ופנדמנטליות, נתפסים כלא מאיימים במידית.

את תורכיה אבדנו וחבל, כי יותר מכל היא חשובה לנו בהקשר האיראני.

לכן פרמיית הסיכון יורדת במידה מסוימת ואנו רואים כבר עליות בבורסה, ושוב זה ענין תפיסתי, של הכסף החכם (smart money) ושל הפרספציה ולא בהכרח של משהו שחייב להגשים עצמו.

אגב, כל עוד איראן סוחרת עם תורכיה, עירק, סוריה ואפילו עם סין ורוסיה בממדים כאלו קשה, לראות שסנקציות כלכליות יחנקו אותה והמערב צריך לקחת זאת בחשבון.